

Oponentní posudek disertační práce Mgr. Martina Gregora Pedagogicko-didaktické parametry čítanek pro 2. stupeň ZŠ

a) Zhodnocení významu disertace pro příslušný obor

Téma disertační práce, které si Mgr. Martin Gregor zvolil, je velmi aktuální, a to z několika důvodů. Jedním z nich je skutečnost, že v současné době existuje široká nabídka čítanek a učitelé základních škol postrádají ucelený soubor kritérií, který by jim pomohl orientovat se při jejich výběru. Otázky spojené s hodnocením čítanek jsou aktuální i v kontextu diskusí o vztahu tištěných učebnic a textů publikovaných prostřednictvím internetu. Dalším důvodem, proč se zabývat čítankami a jejich pedagogicko-didaktickými parametry, jsou přetrvávající podprůměrné výsledky českých žáků v mezinárodních výzkumech čtenářské gramotnosti a z toho vyplývající potřeba výrazněji se věnovat problematice čtení a práce s textem. V neposlední řadě je to i fakt, že autor uplatňuje při hodnocení čítanek hledisko ergonomické a typografické, kterému doposud nebyla věnována přiměřená pozornost.

b) Vyjádření k postupu řešení problému, použitým metodám a splnění stanoveného cíle

Hlavním cílem disertační práce formulovaným na s. 9 bylo „analyzovat současnou nabídku čítanek pro 2. stupeň ZŠ“. Autor si také stanovil tři cíle dílčí: 1. změřit didaktickou vybavenost čítanek pro 2. stupeň ZŠ, 2. analyzovat spokojenost učitelů s čítankami pro jednotlivé ročníky 2. stupně ZŠ (se zaměřením na kraj Hlavní město Praha a Olomoucký kraj) a 3. analyzovat vybrané ergonomické parametry v těchto čítankách.

V teoretické části disertační práce se Mgr. Gregor, veden snahou zasadit zvolené téma do širšího kontextu, věnuje nejprve funkcím a struktuře školních učebnic a čtenářské gramotnosti (kapitola 1 – Teoretická východiska), poté místu literární výchovy v edukačním procesu základní školy (kapitola 2 – Kurikulární východiska) a v obecné rovině také typografickým a ergonomickým parametrům tištěných knih (kapitola 3 – Typografická a ergonomická východiska). Dále zmiňuje problematiku hodnocení a schvalování učebnic v České republice a upozorňuje na některé již existující soubory kritérií jejich hodnocení (kapitola 4 – Kriteriační východiska). Podrobnější komentář k čítankám jako specifickému typu učebnice přináší kapitola 5 (Čítanky a jejich variantnost jako výzva pedagogické teorii i praxi). V ní také autor prezentuje hlediska, která při jejich hodnocení uplatnil v 6. kapitole (Čítanky pro 2. stupeň ZŠ s platnou schvalovací doložkou MŠMT ČR). Na tomto místě se však nabízí otázka, zda obsah

6. kapitoly, která prezentuje vlastní autorova zjištění týkající se hodnot didaktické vybavenosti čítanek, neměl být zařazen až do praktické části disertační práce.

Teoretická část disertační práce ústí do Závěrů teoretické části.

Praktická část disertační práce obsahuje dvě kapitoly, z nichž první přibližuje cíle, koncepci a výsledky průzkumu zjišťujícího prostřednictvím dotazníku názory učitelů ZŠ na čítanky pro 2. st. ZŠ, druhá cíle, koncepci a výsledky výzkumu zaměřeného na ergonomické a typografické parametry a jejich zastoupení v čítankách pro 2. st. ZŠ. Praktickou část uzavírají shrnutí nazvaná Závěry výzkumu a Závěry praktické části a výzvy k dalšímu výzkumu.

Vyjdeme-li z výše zmíněné formulace hlavního cíle práce („analyzovat současnou nabídku čítanek pro 2. stupeň ZŠ“), tento cíl byl v podstatě naplněn. Hlavní cíl disertační práce však nebyl s ohledem na zvolené téma jednoznačně a výstižně vymezen, za problematickou považuji i formulaci druhého dílčího cíle („Analyzovat spokojenost učitelů s čítankami pro jednotlivé ročníky 2. stupně ZŠ“) a hypotéz H10 a H1A („Spokojenost učitelů s čítankami pro jednotlivé ročníky 2. stupně ZŠ je srovnatelná“ a „Spokojenost učitelů s čítankami pro jednotlivé ročníky 2. stupně ZŠ se liší“) na s. 92. Obecné konstatování spokojený/spokojená a nespokojený/nespokojená nepokrývá celou škálu možných kritérií hodnocení úrovně čítanky, navíc není zřejmé, ke které konkrétní čítance/čítankové řadě se hypotéza vztahuje. I proto nemají výsledky průzkumu (s. 99n.) zásadnější výpovědní hodnotu. Názorněji, byť v omezené míře s ohledem na daný počet respondentů, dokládají hodnocení čítanek učiteli tabulky zařazené do přílohy 9. S odpovídajícím komentářem by nepochybně obohatily text subkapitoly 7.8.

V úvodu 8. kapitoly zaměřující se na výzkum vybraných ergonomických a typografických parametrů v čítankách pro 2. stupeň ZŠ jsou prezentovány výzkumné problémy, na něž měl výzkum přinést odpovědi. Některé z nich však nelze za standardní a smysluplné výzkumné problémy pokládat (např. „Jaké druhy papíru se pro výrobu čítanek pro 2. stupeň ZŠ používají?“ – s. 108), jiné (zejména problém formulovaný otázkou „Má zvolená úprava textu vliv na jeho čitelnost a přitažlivost?“ – s. 108) nebyly výzkumem ověřeny.

Text disertační práce je doplněn poznámkovým aparátem, obsáhlým seznamem použité domácí i zahraniční literatury a pramenů, přehledem publikačních aktivit doktoranda, anotací v českém, německém a anglickém jazyce a 9 přílohami v rozsahu 61 stran.

c) Stanovisko k výsledkům disertační práce a k původnímu konkrétnímu přínosu předkladatele disertační práce

Hlavní přínos práce spatřuji v uplatnění nového přístupu k hodnocení čítanek, a to z pohledu ergonomických a typografických parametrů. Autor prokázal, že má rozsáhlé znalosti z oblasti teorie i praxe tvorby a hodnocení učebnic, dílčí nedostatky, jak bylo výše uvedeno, shledávám ve formulaci některých cílů a hypotéz empirických šetření.

d) Další vyjádření (uspořádání, přehlednost, formální úprava a jazyková úroveň práce)

Disertační práce má logickou strukturu a vyhovující jazykovou úroveň, z formálního hlediska obsahuje všechny požadované náležitosti. Drobné nedostatky se objevují v poznámkovém aparátu (s. 109 a 110), neopraveno zůstalo pouze několik chyb (např. s. 93, 125, 142, 143 a 144). Text doplňují přehledné tabulky a grafy.

e) Doporučení – nedoporučení k obhajobě

Přes uvedené výhrady se domnívám, že disertační práce Mgr. Martina Gregora Pedagogicko-didaktické parametry čítanek pro 2. stupeň ZŠ může být chápána jako dílčí příspěvek k teorii učebnic, a proto ji **doporučuji** k obhajobě.

V Olomouci dne 13. října 2014

Doc. PhDr. Vlasta Řeřichová, CSc.
oponentka disertační práce

Oponentní posudek na dizertační práci

Název: Pedagogicko-didaktické parametry čítanek pro 2. stupeň ZŠ¹

Jméno: **Mgr. Martin Gregor**

Školitel: Doc. Mgr. Igor Fic, Dr.

Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta

a) Zhodnocení významu dizertace pro obor

Tematika předložené dizertační práce spadá do výzkumné oblasti teorie učebnic, s konkrétním zaměřením na čítanky jako specifický druh učebnice a jejich typografické a ergonomické parametry. Jak výzkumy čítanek, tak výzkumy typografických a ergonomických parametrů učebnic jsou u nás i ve světě poměrně vzácné, proto velmi oceňuji výběr tématu a považuji ho rozhodně za přínosné. Práce přináší zjištění dvou původních empirických šetření a analýzy čítankových řad používaných na 2. stupni ZŠ, což považuji za velmi cenné. Na druhé straně je práce dle mého názoru tematicky pojata značně široce, což se na několika místech projevuje menší propracovaností, zejména z koncepčního a metodologického hlediska (konkrétně – viz níže).

b) Vyjádření k postupu řešení problému, použitým metodám a splnění stanoveného cíle

Hlavní cíl práce je vymezen jako analýza současné nabídky čítanek pro 2. stupeň ZŠ se zaměřením na didaktickou vybavenost, spokojenost učitelů s čítankami a vybrané ergonomické parametry. Takto formulované cíle jsou jasné, srozumitelné a reflektují do značné míry obsah práce.

Teoretická část se zabývá tématy, která odpovídají širokému zaměření doktorské práce. Přináší základní poznatky z oblasti teorie učebnic, vymezuje pojmy čtení a čtenářství, zahrnuje pojednání o čtenářské gramotnosti, prezentuje informace o dvou relevantních kurikulárních dokumentech, důkladně popisuje typografické a ergonomické parametry knih, věnuje se kritériím pro schvalování a hodnocení učebnic a konečně vymezuje pojem čítanka a možnosti výběru čítanek pro 2. st. ZŠ v současné době u nás. Problém teoretické části souvisí s příliš širokým zaměřením práce. Smyslem této části je poskytnout teoretická východiska pro vymezení výzkumných problémů, způsobů jejich řešení a pro interpretaci zjištěných výsledků. K tomu je potřeba zmapovat stav řešené problematiky v současném pedagogickém výzkumu. Vzhledem k tematické šíři práce autor mapuje problematiku dosti povrchně (což jinak asi ani nebylo možné) a vyplývají z toho určité problémy:

- Přes tematickou propojenost teoretické a empirické části, teoretická část v několika ohledech neposkytuje dostatečná východiska pro výzkum. Na rozdíl od autora se nedomnívám, že by obecné vymezení funkcí učebnice mohlo být považováno za „funkční východisko dobře využitelné pro další analýzu ucelených řad čítanek pro 2. st. ZŠ“ (s. 10). Totéž platí pro strukturní prvky učebnic (model D. Zujeva a A. Wahly – s. 12, 13). Snad v nejobecnější rovině – ale čítanky jsou natolik specifickými didaktickými texty, že se těmto obecným modelům značně vymykají. Navržení modelu strukturních prvků čítanek

¹ Vzhledem k tomu, že jde již o třetí verzi práce, kterou posuzuji, zaměřím se v posudku mj. i na změny oproti předchozí verzi.

- bych považovala za velký přínos práce a domnívám se, že se o to autor mohl pokusit vzhledem ke své bohaté zkušenosti a podrobné analýze čítankových řad, kterou realizoval. Jak už jsem uvedla v předchozím posudku, bylo by nanejvýš vhodné zmapovat, co již bylo o čítankách a kritériích jejich hodnocení výzkumem zjištěno. Autor zmiňuje dostatek zahraničních odborných publikací souvisejících s výukou čtení a čtenářskou gramotností, takže je zřejmé, že má přehled o této produkci, ale nečerpá z nich, nevyužívá je, v textu je prostě jen uvedené, že stojí za pozornost. (Přinejmenším by bylo potřeba projít články v renomovaných časopisech jako Reading Research Quarterly nebo The Reading Teacher). Uvědomuji si, že v českém prostředí je výzkumů zaměřených na čítanky velmi málo a oceňuji jejich přehled na začátku kapitoly 5, ale právě vzhledem k tomuto deficitu se měl autor orientovat ve zjištěních zahraničních výzkumů.
- Stejný problém se týká ergonomických a polygrafických vlastností a parametrů učebnic. Analýza založená na práci s odbornými publikacemi zaměřenými na didaktické texty (například s obsahem knihy Didaktische Typografie, kterou zmiňuje, a Hartleyovou Designing Instructional Text (1994), příp. odbornými články) by mu umožnila tyto parametry čítanek nejen změřit a popsat, ale také interpretovat. Na tento problém jsem upozorňovala už v předchozím posudku; samotné zmapování a zprostředkování této literatury českému čtenáři by bylo velmi cenné.

Autorovi se podařilo důkladně popsat nabídku čítanek pro 2. st. ZŠ na našem trhu a analyzovat z několika hledisek v podstatě všechny dostupné čítankové řady. Tato část práce přinesla cennou komplexní představu o stavu současných českých čítanek. Formulované cíle zahrnují pouze jeden aspekt této komplexní analýzy, a to zjišťování didaktické vybavenosti. Chápu obtíže při rozhodování, zda analyzovat pouze samotné čítanky anebo také pracovní sešity, které tvoří s některými čítankami nedílný celek. Zvolila bych ovšem druhou možnost. Takto jsou výsledná zjištění silně zkreslená, jak na to ostatně autor v textu několikrát upozorňuje. Kapitola celkově přináší cenné údaje o jednotlivých řadách čítanek pro 2. st. ZŠ doplněné o hodnocení autora, příp. dalších odborníků, a dostupné závěry odborných studií. Analýza se zaměřuje na předem stanovené aspekty čítanek. Samotné hodnocení je do značné míry subjektivní, což by nevadilo v případech, kdy autor uvádí argumenty. Občas se však objevují tvrzení bez této opory, tvrzení nejsou doložená důkazy. Například: „Ucelená řada... tvoří systematicky uspořádaný celek, který respektuje požadavky nových kurikulárních dokumentů (tematicky?), podporuje mezipředmětové vztahy (jak a čím?) a vnímání všech druhů umění (jakými prostředky konkrétně?), vede žáky k celoživotnímu čtenářství (opět: jak?) i k rozvoji všech klíčových kompetencí (kterých konkrétně a jak a čím?)...“ (s. 65). Tuto část práce ovšem celkově považuji za přínosnou.

Co se týče výzkumné části práce, vzhledem k minimu informací, které máme k problematice k dispozici, jsou zvolené kvantitativní metody dotazníku a analýzy textu zcela adekvátní. V rámci průzkumu mezi učiteli se autor zaměřil na zjištění, do jaké míry jsou učitelé obecně s čítankami spokojeni a jakou vazbu a formát u čítanek preferují. Je škoda, že autor nevyužil i dalších smysluplných dat, která na základě administrace dotazníku zjistil. Čistě z formálně metodologického hlediska je zřejmé, že autor věnoval průzkumu velkou pozornost: výzkumné problémy jsou vymezeny jasně, hypotézy jsou precizní, jsou testovány prostřednictvím statistické metody a pečlivě vyhodnoceny. Zajímalo by mě, (a) jaký význam má podle autora měření „obecné“ spokojenosti s čítankami na 2. stupni ZŠ a (b) proč se v hypotéze H1 soustředil na zjištění rozdílů mezi ročníky. (Proč by se měla lišit spokojenost s jednotlivými ročníky? Spíše můžeme očekávat rozdíly ve spokojenosti podle nakladatelství). Zajímavý je

závěr, že s vyšším věkem učitelů se míra jejich kritičnosti snižovala. Jak autor interpretuje toto zjištění? (Používali starší učitelé kvalitnější učebnice anebo jsou mladší více kritičtí?)

V rámci druhého výzkumu jsou cenným výsledkem údaje o formátu čítanek, velikosti základního písma použitého v učebnicích, délce řádku a velikosti řádkového prokladu. Přínosným zjištěním je také neexistující souvislost mezi těmito parametry a věkem žáků, pro který jsou čítaneky určené. Jedním z klíčových výzkumných problémů tohoto šetření byla podle mého názoru otázka, zda má úprava textu vliv na jeho čitelnost a přitažlivost (s. 108). Tento problém nebyl v rámci výzkumu ověřován, přesto v závěrech autor deklaruje závěr, že „... použité typografické parametry přímo ovlivňují pohodlí čtenáře při čtení, jeho schopnost se z textu učit a porozumět mu“ (s. 142). Toto tvrzení se mimochodem v textu mnohokrát opakuje, ale není ani v teoretické ani v empirické části doloženo žádnými důkazy. Nicméně i deskriptivní údaje, které analýza přináší, považuji za přínosné.

c) Stanovisko k výsledkům dizertační práce a k původnímu konkrétnímu přínosu předkladatele dizertační práce

Určité problémy nastíněné výše, tj. hlavně příliš velká tematická šíře záběru, nedůsledné zpracování a využití teoretických východisek a povrchnější interpretace výsledků a vyvození závěrů, do určité míry snižují hodnotu empirických šetření, která autor práce provedl. Na druhé straně je třeba uznat, že odvedl obrovský kus práce, která si jistě vyžádala značné množství času i úsilí: analyzoval 12 řad čítanek pro 2. st. ZŠ, které jsou dostupné na našem učebnicovém trhu; zjistil, jak jsou učitelé s čítanekami obecně spokojeni a jaké vazby a formáty preferují a analyzoval podrobně ergonomické a typografické parametry čítanek. Práce má určitě svůj přínos, je jen škoda, že při zpracování nešel autor méně do šířky a více do hloubky.

d) Další vyjádření (uspořádání, přehlednost, formální úprava a jazyková úroveň práce)

Práce je uspořádána logicky a systematicky, formální úprava je na vysoké úrovni. Data získaná v empirických šetřeních jsou prezentována v přehledných tabulkách, příp. grafech. Text je napsán kultivovaným stylem. V textu se místy vyskytují překlapy a drobné formální chyby (např. přeškrtnutá slova – s. 132, chybí konec věty – s. 47, jsou vynechaná slova – s. 144 „chtěli *jsme* upozornit“).

e) Doporučení – nedoporučení k obhajobě

Předloženou dizertační práci **doporučuji k obhajobě.**

V Ostravě 25. 10. 2014

.....
PhDr. Zuzana Sikorová, Ph.D.